

ביאורים

למדנו שאחד מהדברים המביאים את האדם לידי עצלות הוא הפחד. בדרך כלל הפחדן מצטייר בעינינו כאדם עלוב וחסר אישיות, אך הרמח"ל רואה בפחדן משהו נוסף. הפחדן אינו סתם מחוסר עמוד שדרה, אלא נקרא בלשון הפסוק ובדברי חז"ל חוטא. מדוע לקרוא לו חוטא? הוא בסך-הכל מפחד!

ניתן להסביר בצורה פשוטה שהוא לא ממש חוטא, אלא שהפחד יכול להביא אותו לידי חטא. למשל, אדם שחושש שמא לא יצליח להתפרנס כי לא יצליח בלימודיו או שלא יתקבל למקום עבודה ולכן הוא הולך למצוא פתרון קל וגונב מהחנות. או שהוא חושש שאם ייתן צדקה לא יישאר לו די כסף לצרכיו שלו, ולכן סוגר את ידו ואינו נותן צדקה לעניים. פחד כזה יכול להביא את האדם לידי חטא.

אולם נראה שכוונת הרמח"ל היא שהפחדן באמת חוטא. חוטא הוא אדם שמחטיא את מטרתו לשמה הוא בא לעולם. הוא לא מיישם בחייו את כל הכוחות שבורא עולם נתן לו כדי שיבצע את תפקידו. הפחד משתק את כוחות החיים שלנו. אם אדם נמנע ממעשים מתוך פחד, ואינו יוצא לטייל מחשש לסכנות, או מפחד שלא יספיק לו כספו ולכן אינו נותן צדקה - אדם כזה חוטא בעצם הפחד שלו. הוא לא יכול להתקדם אלא קופא במקומו ונשאר סטטי במצב קבוע, בלי עלייה ובלי התגברות על קשיים. מי שנותן לפחד להשתלט עליו, וכתוצאה ממנו אפילו אינו מנסה להשתפר, אלא בוחר תמיד בדרך הקלה שאינה דורשת ממנו מאמץ, נקרא בפי חז"ל - חוטא.

הרחבות

פחד ראוי

פחדו בציון חטאים אֶחָזֶה רְעֵדָה חֲנָפִים. הגמרא מספרת כי אותו תלמיד הקשה מהכתוב "אשרי אדם מפחד תמיד" וענה לו רבי ישמעאל בן רבי יוסי שפסוק זה מדבר על דברי תורה (ברכות ס.), אם-כן, יש פחד ראוי, אך הוא רק פחד מטעות בתורה ולא פחד מדברים אחרים. המהר"ל מסביר שאפילו בדברי תורה אין להיזהר יתר על המידה אלא כל אדם מחויב לעסוק בתורה: "ולא יאמר האדם כי התורה לא נתנה רק לגדולי החכמים שהם רחוקים מן הטעות, אבל (אלא) התורה נתנה לכל. ולא יאמר גם כן אולי אשגה בתורה... ומפני זה נראה כי הברכה על למוד התורה לעסוק בדברי תורה, ואין מברכין ללמוד תורה" [תפארת ישראל, הקדמה].

הרב קוק מסביר שהפחד היותר מזיק הוא הפחד מלחשוב מחשבות חדשות וגדולות. בגלל שיש לעם ישראל כוח גדול ומטרה גדולה - יש לו פחדים גדולים. כמו שהצל הכי גדול וחזק קיים כאשר האור הוא הכי חזק, כך פחד גדול נובע מייעוד משמעותי. כאשר עם ישראל מפחד מללמוד אמונה ולעיין בתורת המוסר מחשש שעיסוק בנושאים אלה יביא לכפירה, או מחמת פחדים אחרים, הוא לא מביא לידי ביטוי את הכוחות הטמונים בו, ומועל בתפקידו בעולם. [עקבי הצאן, מאמר הפחד, על פי ביאורו של הרב אלישע אבינר].

עוד ממפסדי הַרְיָזוֹת הוא רב הפחד וגדל המורא מן הזמן ותולדותיו, כי פעם ירא מהקר או מהחם ופעם מהפגעים ופעם מן החלָאִים ופעם מן הרוח וכן כל פיוצא בזה. הוא הענין שאמר שלמה עליו השלום (משלי כו, ג), "אָמַר עֲצַל שַׁחַלֹּ בְּדֶרֶךְ אָרִי בֵּין הַרְחֹבוֹת". וכבר גנו חכמינו זכרונם לברכה המדה הזאת ויחסוה אל החטאים, ומקרא מסייעם, דְּכַתִּיב (ישעיה לג, יד), "פָּחַדוּ בְּצִיּוֹן חֲטָאִים אֶחָזֶה רְעֵדָה חֲנָפִים". עד שאמר אחד מן הגדולים אל תלמידו בראותו אותו מתפחד, "חטאה את" (ברכות ס ע"א). אלא על זה נאמר (תהלים לו, ג), "בטח בה" ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה".

כָּלֹו שֶׁל דָּבָר, צָרִיךְ שִׁישִׁים הָאֲדָם אֶת עֲצָמוֹ עֲרָאִי בְּעוֹלָם וְקְבוּעַ בְּעִבּוּדָה, יִתְרַצֶּה וְיִסְתַּפֵּק בְּכָל עֵינָיו הַעוֹלָם בְּמָה שֶׁמְזַדְמֵן לוֹ וְיִקַּח מִן הַבָּא בְּיָדוֹ וְיִהְיֶה רְחוּק מִן הַמְּנוּחָה וְקָרוֹב לְמִלְאָכָה וְלַעֲמָל, וְיִהְיֶה נֶכּוֹן לְבוֹ בְּטוּחַ בְּה' וְלֹא יִירָא מִתּוֹלְדוֹת הַזְּמַן וּפְגָעָיו.

שָׁמָּה תֵּאמְרוּ, הֲרֵי מְצִינוּ שְׁחִיבוֹ חֲכָמִים בְּכָל מְקוֹם שִׁישְׁמֵר הָאֲדָם אֶת עֲצָמוֹ שְׁמִירָה מְעֻלָּה וְלֹא יִשִׁים עֲצָמוֹ בְּסִכְנָה אֶפְלוֹ הוּא צָדִיק וְבַעַל מַעֲשִׂים, וְאָמְרוּ (כתובות ל ע"א), "הכל בידי שמים חוץ מצנינים פחים" ומקרא כתוב (דברים ד, טו), "וְנִשְׁמַרְתֶּם מֵאֵד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם", הֲרֵי שְׁאִין לְהַחְלִיטֵי הַבְּטָחוֹן הַזֶּה עַל כָּל פְּנִים, וְהִתֵּם אֲמָרוּ (עין פסחים ח ע"ב), "וְאֶפְלוֹ לְדָבָר מְצוּה".

יש להקשות שחז"ל ציוו להישמר מסכנות

דַּע כִּי יֵשׁ יִרְאָה וְיֵשׁ יִרְאָה, יֵשׁ יִרְאָה רְאוּיָה וְיֵשׁ יִרְאָה שׁוֹטָה, יֵשׁ בְּטָחוֹן וְיֵשׁ הוֹלְלוֹת. כי הנה האדון ברוך הוא עשה את האדם בעל שכל נכון וסברא נכוחה לשינה עצמו על דרך טוב וישמר מן הדברים המזיקים אשר נבראו לענש את הרשעים, ומי שירצה שלא ינהג עצמו בדרך החכמה ויפקיר עצמו לסכנות הנה אין זה בטחון אלא הוללות, והנה הוא חוטא במה שהוא עושה נגד רצון הבורא יתברך שמו, שרצה שישמר האדם את עצמו, ונמצא שמלבד הסכנה המטבעת בדבר אשר הוא עלול אליה, מפני חסרון שמירתו, הנה עוד הוא מתחייב בנפשו בקום עשה בחטא אשר הוא חוטא, ונמצא החטא עצמו מביאו לענש. ואולם השמירה הזאת וזאת היראה המיסדת על הנהגת החכמה והשכל היא הראויה, שעליה נאמר (משלי כב, ג), "ערום ראך רעה ונסתר ופתיים עברו ונענשו". אך היראה השוטה היא שיהיה האדם רוצה להוסיף שמירות על שמירות ויראה על יראה ועושה משמרת למשמרתו, באפן שיגיע מזה בטול לתורה ולעבודתה.

יראה ראויה ויראה שוטה

שַׁחַל - אריה. חטאים - חוטאים. מצנינים פחים - מקור וחום המביאים לחולי. להחליט - לקבוע באופן מוחלט. הוללות - התנהגות מופקרת ומסוכנת. עלול אליה - עשוי להגיע אליה.

ביאורים

למדנו אתמול שאדם שנותן לפחד להשתלט עליו ולשתק את כוחותיו נקרא חוטא.

מנגד, הגמרא בתענית [כ"ב] אומרת "לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה ויאמר עושי לי נס" רואים מכאן שהאדם כן צריך לחשוש ולהיזהר. נמצא, שיש מצבים שבהם ראוי לאדם לפחד, ובמקרים אלו הפחד לא נובע מחטא. אם-כן, מתי הפחד הוא שלילי ומתי הוא חיובי ונצרך?

ישנם שני סוגי פחדים: "פחד סתמי" ו"פחד אמיתי". הרמח"ל מלמד אותנו כלל: "היכא דשכיח הזיקא שאני" - במקום בו ההיזק מצוי, שם ראוי ונכון לפחד. אדם שקופץ לכביש סואן, או נכנס למקומות סכנה כדי "לאתגר את עצמו" אינו נקרא אמיץ אלא שוטה. הסתכנות זו נובעת מחיסרון בהבנת ערך החיים, ולכן הוא דומה ל"הולל". ההולל אינו מבין את ערך החיים, לכן הוא מבזבז את זמנו על מסיבות ומעשי שחוק והבל.

אך במקום שאין חשש סביר להיזק, האדם צריך להילחם בפחד ולא לאפשר לפחד להשתלט עליו ולמנוע ממנו לעשות דברים. בכביש יש תאוונות, ואנשים נפצעים ונהרגים בו. זה באמת מקום מסוכן, אך המסקנה האישית המתבקשת, אינה צריכה להיות הימנעות מוחלטת מנסיעה בכבישים, שכן כך אדם מאבד את הקשר עם העולם. המסקנה האמיתית היא לצאת לדרכים אך בזהירות.

"הפחד הסתמי" אינו נובע מרצון עליון לשמר את הגוף, אלא נובע מתוך עצלות. אדם לא אוהב להרגיש בטלן, לכן הוא משכנע את עצמו שהוא נמנע מעשייה ממניעים של פחד ושמירת הנפש.

בפרקי "הזהירות" למדנו כיצד להישמר מעשיית המעשים הרעים. המשכנו לפרקי "הזריזות" ללמוד כיצד לחזק את עשיית הטוב. כעת אנו מוכנים לעבור לדרגה הבאה - מידת "הנקיות". על כך נלמד בפרקים הבאים.

הרחבות

• מדרגה שמינית בעצלות

שְׁבַעַה דְּבָרִים אָמַר שְׁלֹמֹה בְּעֵצֶל. הרמח"ל מסביר שהעצלות גורמת ליראה של שטות. המהר"ל מבאר על פי המדרש שישנה עוד עצלות מעבר לשבע המדרגות המנויות כאן, והיא העצלות מלבטא בפה את דברי התורה: "וביאור מה שאמר שלמה שבעה עצלים רוצה לומר כי אין כל בני אדם שוים אל החכמה. כי יש לך אדם שנפשו מוטבע בגוף (בעל תכונות מגושמות) אשר ממנו העצלה וכבד עליו לקבל השכלי (להבין את החכמה) עד שהם ז' עצלנים, ושלמה דיבר מכל החכמות ובזה אין לך כי אם ז' עצלנים. אבל התורה שהיא שכל נבדל מן הגוף (רוחנית) לגמרי יש לה עוד עצל שמיני. וענין העצל הזה שכל זמן שלא יצאתה התורה לפעל מן הפה יש כאן מעכב הוא הגוף העצל לקנותה. ולכך זכר משה רבינו עצל שמיני כנגד התורה" [נתיבות עולם, נתיב הזריזות א]. התורה רוחנית ואילו האדם גשמי, נידוג זה חוסם את האדם מלהתחבר לתורה בקלות, אך אם יתגבר על עצלות זו יראה "כי קרוב אליך הדבר מאד בפיו ובלבבך לעשותו" [דברים ל, יד].

והַפְּלֵל לְהַבְחִין בֵּין שְׁתֵּי הִירָאוֹת הוּא מָה שֶׁחֲלָקוּ חֲכָמֵינוּ זְכוּרֵינוּ לְבַרְכָּה בְּאִמְרָם (פסחים) הַהַבְחָנָה בֵּין ח ע"ב), "הִיכָא דְשָׁכִיחַ הַזְּקָא שְׂאֲנִי", פִּי מְקוּם שֶׁהַהֲזָק מְצוּי וְנוֹדַע, יֵשׁ לְשִׁמּוֹר, אֲךָ מְקוּם שֶׁאֵין הַהֲזָק נוֹדַע, אֵין לִירָא. וְעַל כֵּיוֹצֵא בְּזֶה נֶאֱמַר (עין חולין מה ע"ב וברש"י ד"ה סמפונא), "רַעוּתָא דְלֵא חֲזִינוּ לֹא מַחְזְקִינוּ", וְאֵין לוֹ לְחֹכֵם אֲלָא מָה שֶׁעִינָיו רְאוּת,

הוא עצמו ענין הפסוק שהבאנו למעלה, "ערום ראה רעה ונסתר", הא אינו מדבר אלא בנסתרת מן הרעה אשר רואה, לא מפיה שיוכל להיות שיהיה אפשרי שיבוא, והוא ממש ענין הפסוק שהזכרתי למעלה (משלי כו, יא), "אמר עצל שחל בדדרך" וגו'. וחכמים זכרונם לברכה פָּרְשׁוּ הַעֲנִין מִמֵּין חֲמוֹר, לְהִירָאוֹת עַד הֵיכֵן מִגַּעַת יִרְאת הַהֶבֶל לְהַפְרִישׁ הָאָדָם מִן הַמַּעֲשֶׂה הַטּוֹב. אָמַר (ילקוט שמעוני משלי תתקסא, ע"פ דברים רבה ת, ט), "שְׁבַעַה דְּבָרִים אָמַר שְׁלֹמֹה בְּעֵצֶל, כִּיצַד, אָמְרוּ לְעֵצֶל, הֲרִי רַבָּה בְּעִיר לָךְ וְלִמּוֹד תּוֹרָה מִמֶּנּוּ, וְהוּא מְשִׁיב אוֹתָם, מִתִּירָא אָנִי מִן הָאָרִי שֶׁבַדְרָךְ, רַבָּה בְּתוֹךְ הַמְּדִינָה, אוֹמֵר לָהֶם, מִתִּירָא אָנִי שְׁלֵא יְהִי אָרִי בֵּין הָרַחֲבוֹת, אוֹמְרִים לוֹ, הֲרִי הוּא בְּתוֹךְ בֵּיתְךָ, אוֹמֵר לָהֶם, אִם אָנִי הוֹלֵךְ אֲעֹל אָנִי מוֹצֵא הַפְּתַח נְעוּלָה" וכו', עַן שָׁם. הָא לְמַדְתָּ שֶׁאֵין הִירָאָה שְׂגוֹרְמַת שִׁיתְעַצֵּל, אֲלָא עֲצֵלָה שְׂגוֹרְמַת לוֹ שִׁיתִירָא.

וכל הדברים האלה, הנסיון היומי יעיד עליהם, מפיה שפָּכַר פְּשוֹט הוּא וְגִיל בְּרַב הַמּוֹן בְּנֵי הָאָדָם אֲשֶׁר זֶה דָּרְכָם כְּסֵל לְמוֹ, וּמִשְׁפִּיל עַל דָּבָר יְמוֹצֵא אָמַת לְאִמְתוֹ וְדַעַת לְנְבוֹן נְקֵל. וְכָבֵד נִתְבָּאָר עַנְיֵן הַזְּרִיזוֹת בְּאוֹר שֶׁאֲחֻשָׁב הִיֹּתוֹ מְסַפִּיק לְהַעֲרַת הַלֵּב, וְהַחֲכָם יִחְפֶּם עוֹד וְיוֹסִיף לְקַח.

וְהִנֵּה רוֹאָה כִּי רְאוּי לְזְרִיזוֹת לְהִיֹּת בְּהַדְרָגָה אַחַר הַזְּהִירוֹת, כִּי עַל הַרְבֵּי לֹא יְהִי הָאָדָם זְרִיז אִם לֹא יְהִי זֶהִיר בְּתַחֲלָה, כִּי מִי שְׁלֵא יֵשִׁים לְבוֹ לִיְהִיר בְּמַעֲשָׂיו וְלַהֲתַבּוֹן בְּעִבּוּדָה וּמִשְׁפָּטִיָּה, שָׂזָא הִיא מְדַת הַזְּהִירוֹת, כְּמוֹ שֶׁכְּתִבְתִּי, קִשָּׁה שִׁילְבֵּשׁ אֶהְבֶּה וְחִמְדָּה אֶלִּיהָ וְיִזְדָּרְזַ בְּתִשׁוּקָה לְפָנָי בּוֹרְאוֹ, כִּי הִנֵּה הוּא עוֹדְנָו טוֹבַע בְּתַאֲוֹת הַגּוֹפְנִיּוֹת וְרִץ מְרוֹצֵת הָרְגֵלוֹ הַמְּרוֹחֵקוֹ מְכֹל זֶה. אָמְנָם אַחַר שֶׁכָּבֵר פָּקַח עֵינָיו לְרְאוֹת מַעֲשָׂיו וְלִיְהִיר בָּם, וְחֻשָׁב חֻשְׁבוֹן הַמְּצוּוֹת וְהַעֲבֵרוֹת כְּאֲשֶׁר זְכָרְנוּ, נְקֵלָה הוּא לוֹ שִׁיסוֹר מִן הָרַע וְיִשְׁתַּוְּקַק אֶל הַטּוֹב וְיִזְדָּרְזַ בוֹ. וְזֶה פְּשוֹט.

הזריזות אחר
הזהירות -
בדוקא

הִיכָא דְשָׁכִיחַ הַזְּקָא שְׂאֲנִי - מקום שמצוי היזק - דינו שונה, ומחויבים להיזהר בו. רַעוּתָא דְלֵא חֲזִינוּ לֹא מַחְזְקִינוּ - חשש שלא ראינו (שאינו מצוי) - אין לחוש לו. כְּמִין חֲמוֹר - פירוש נאה. זֶה דָּרְכָם כְּסֵל לְמוֹ - הולכים בדרך הכסילות. נְקֵל - בקלות.

ביאורים

לאחר שלמדנו על מידות הזהירות והזריות, הגענו לעסוק עתה במידת הנקיית. הרמח"ל מגדיר מידה זו: "היות האדם נקי לגמרי מכל מידה רעה ומכל חטא, לא די ממה שהחטא בו מפורסם וגלוי, אלא גם כן ממה שהלב נפתה בו להורות התר בדבר".

הזהירות והזריות מתייחסות אל מעשיו ופעולותיו של האדם. לעומתם, מידת הנקיית מתייחסת אל הלב. נקיית האדם והשמירה המרובה אינה רק 'מלמעלה', בדברים הפשוטים והידועים, אלא ניקיון פנימי ויסודי של הכול.

על דרך משל אפשר לדמות את העניין למפה לבנה. פעמים רבות משתמשים במפה, פורסים אותה לנוי, ולאחר תקופת מסוימת, כשהיא כבר ספגה לכלוך ואבק, מכבסים אותה. אמנם כאשר המפה מתלכלכת ונעשה בה כתם גדול ומשמעותי, מכבסים את המפה מיד, בלא להתמין. אבל תמיד היו במפה לכלוכים, לא? נכון, אבל לכלוכים אלו לא יצרו תחושה של לכלוך, אלא הוסיפו למפה מעט גוון אפרורי.

כך גם יחס הזהירות והנקיית. האדם הזהיר מקפיד, אמנם, על ניקיון מעשיו ונוזהר שלא יהיו בהם כתמים, אבל הניקיון אינו יסודי כל כך. ניקיון זה מסיר את הלכלוכים הגסים, אבל אינו עוסק בכללכלוכים הזעירים, אשר בשגרת היום יום אפילו לא ממש נחשבים לכללוך.

אבל האדם הנקי הוא מצוחצח. כל רגע ורגע כאילו יצא ממכונת הכביסה. גם לכלוך קל אשר במבט רגיל ושטחי אינו נחשב לכללוך זוכה לצחצוח. גם דברים שנובעים מתוך פיתוי זעיר של הלב הנוטה להקל ולהתיר - מתנקים.

הרחבות

• הישר והכובש

ולא תטהו החמדה לשום דבר. הרמח"ל רואה פחיתות מעלה בכך שהאדם מתאוה לעשיית חטא כל שהוא. הרמב"ם מביא מחד דברי פילוסופים הרואים חיסרון במי שתאב לרע ומתגבר עליו (לעומת מי שכלל לא מתאוה לרע), ומאידך, מאמרי חז"ל שנראה מהם שהמושג - התאב לחטא ומתגבר הוא בעל מעלה גדולה יותר, כדוגמת "לפום צערא אגרא" [אבות ה, כג], "לא יאמר אדם אי אפשי (איני רוצה) לאכול בשר בחלב... אלא אפשי, ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי" [תורת כהנים, קדושים]. הרמב"ם כותב, שאין הדברים סותרים: "שהרעות אשר הן אצל הפילוסופים רעות... הם הדברים המפורסמים אצל בני האדם כולם שהם רעות, כשפיקות דמים... ואין ספק כי הנפש אשר תתאוה לדבר מהם ותשתוקק אליו היא נפש חסירה... אבל הדברים אשר אמרו החכמים שהמושג בנפשו מהם יותר טוב ושכרו יותר גדול הן המצוות השמיעיות, וזה נכון, כי אלמלא התורה לא היו רעות כלל" [שמונה פרקים ו].

הרב חרל"פ מבאר את דברי הרמב"ם: "אין כוונתו שיהיה חס ושלום נכסף אחרי עבירות ויהיה מחשבות ליבו רק רע כל היום... אבל כוונת הרמב"ם, שכמו שצריך האדם למשול על מעשיו כן צריך לשלוט על רוחו ועל מחשבותיו, לתת שלטת (שליטה) להתורה לא רק על מעשים כי אם גם על המחשבות, שמתוך שאסרה תורה זה וזה אינו נכסף להם הגם שמצד טבעו היה נכסף להם" [מי מרום א עמ' קכא].

פרקי י - בבאור מדת הנקיית

ההגדרה: ניקיון מכל רע, גם מהוראות היתר מוטעות

מדת הנקיית היא, היות האדם נקי לגמרי מכל מדה רעה ומכל חטא, לא די ממה שהחטא בו מפורסם וגלוי, אלא גם כן ממה שהלב נפתה בו להורות התר בדבר, שכפאשר נחקר עליו באמת נמצא שלא היה ההתר הוא נראה לו אלא מפני היות הלב עדין נגוע קצת מן התאוה, כי לא טהר ממונה מכל וכל, על כן תמשכהו להקל לו.

אף האדם אשר טהר מזה הנגע לגמרי ונקה מכל רשע רע שמשארת התאוה אחריה, הנה ראיתו תהיה ברורה לגמרי והבחנתו זכה ולא תטהו החמדה לשום דבר, אלא כל מה שהוא חטא, אפלו שיהיה קל שבקלי החטאים, תפירוהו שהוא רע ותרחיקהו ממונו.

וכלשון הזה אמרו חכמים על השלמים המטהרים מעשיהם טהרה רבה שלא יהיה בהם אפלו נדנדו דבר רע, "נקיי הדעת שבירושלים" (סנהדרין כג ע"א).

ההבדל בין הזהיר (הכובש יצרו) לבין הנקי (המשנה טבעו)

והנף רואה עתה ההפרש שבין הזהיר והנקי, אף על פי שקרובים הם זה לזה בענינם, הזהיר הוא הנזהר במעשיו ורואה שלא יחטא במה שכבר נודע לו ומפורסם אצל הכל היותו חטא, אמנם עדין איננו אדון בעצמו שלא ימשך לבו מן התאוה הטבעית שלא תטהו להראות לו התרים באיזה דברים שאין רעתם מפורסמת.

וזה, כי אף על פי שהוא משתדל לכבש את יצרו ולקפות את תאוותיו, לא מפני זה ישנה את טבעו ולא יוכל להסיר מלבו התאוה הגופנית, אלא שיכבש אותה וילך אחר ההכמה ולא אחריה, אף על כל פנים חשף החמירות עושה את שלו להסיתו ולפתותו.

ההרגל בזהירות ובזריות מביא לנקיית

אמנם אחר שיתרגל האדם הרגל גדול בזהירות הנה, עד שינקה נקיון ראשון מן החטאים המפורסמים, וירגיל עצמו בעבודה ובזריותה, ותגבר בו האהבה אל בוראו והחמדה אליו, הנה כח ההרגל הזה ירחיק אותו מעניני החקר וידביק דעתו אל השלמות הנפשי עד שסוף סוף יוכל להגיע אל הנקיון השלם, שכבר יכנה אש התאוה הגופנית מלבו בהתגבר בו החמדה האלהית ואז תשאיר ראיתו זכה וברה, כמו שפכתבתי למעלה, שלא יפתה ולא ישגהו חשף חמירותו וינקה במעשיו מכל וכל.

ביאורים

כאשר זוכה האדם להיות נקי, הריהו זוכה למדרגה חדשה ומשמעותית.

במשל המפה שבו נעזרנו אתמול, ראינו שלא מפריע לאדם שהמפה המונחת על השולחן אינה מצוחצחת ממש, כאילו הרגע יצאה מהכביסה, ולכן הוא אינו מנקה אותה לאחר שספגה מעט אבק וקיבלה קצת גוון אפורי. אלא שכל זה נכון רק כאשר המפה משמשת אותו ואת בני ביתו בלבד.

כאשר ישמע האדם שצפוי להגיע אליו אורח חשוב, או שהמלך רוצה שהוא יביא לו את המפה לארמון, הוא ירוץ לכבס את המפה. בשביל תפקיד כזה של שירות בארמון המלך, צריך מפה מצוחצחת, ללא כתם אבק, אפילו קל שבקלים.

כאשר זוכה האדם למדרגת הנקיות, הוא מחדש בעצמו תכונה שמאפשרת לו להיכנס לארמון של המלך. ומעתה, משעה שראוי האדם להיכנס ל'ארמון' ולראות את פני המלך, הריהו דבק בבואר עולם, וכל אישיותו מתעלה ומתרווממת.

הדבקות בה', המתאפשרת בעקבות הנקיות שרכש האדם, נותנת לאדם את האפשרות לבטוח בה', ולדעת שמעתה והלאה ה' ישמור עליו, כמו שמצאנו אצל דוד המלך, עליו השלום. כשאדם קרוב למלך, הוא יודע שהמלך ישמור עליו. כך גם מי שנדבק בבואר עולם יכול לבטוח בו שהוא יגן עליו מכל רע.

הרחבות

• נקיות חיובית

ומתיר לעצמו הדברים שיוכל למצא בהם פְּדֵי הַטְּעָאָה. הרמח"ל מדגיש את ביטויה של הנקיות בפרטי מצוות הלא תעשה. ישנו ביטוי לנקיות גם במצוות העשה. הרב קוק מציין, שבמצוות רבות נמצאו דרכים שבהן יכול האדם, על פי דין תורה, להפקיע מעצמו את החיוב. "המכיר ערך המצוות ותכליתן הנשגבה וחפץ בהן באמת" לא יעגל פינות' ויחפש לעצמו דרכי מילוט, אלא יכניס עצמו לחיוב. אולם מי שעדיין לא הגיע לאותו מקום נפשי העומד ביסודה של הנקיות - ינצל את ה'פתח' שנוצר עבורו.

דוגמה לכך היא מצוות מעשר. כדי להתחייב במעשר צריך שהפירות יוכנסו דרך דלת הבית, ועל כן המכניס דרך הגג וכדומה, אינו מתחייב במעשר. ומסביר הרב קוק, שבגלל מעלתה של מצוות מעשר - "שהיא מצוה הראשית המחזקת את כל אושר הכלל כולו, בהיותה לברית בין המיוחדים לעבודת ה' - שבט הלוי ובין העם כולו, דאגה החכמה האלוקית ביותר שתהיה נעשית על פי רוח נדיבה המכרת את ערכה הגדול... למען תגיע הרגשת העושה לעשות המצוה מיקרת רוח ונפש נדיבה, שבזה תצא אל הפועל תכליתה להשלים את הכלל כולו כחפץ האדון ה' יתברך" [עין איה ברכות ב, ו, יב].

והנה על מדה זו היה דוד שמה בעצמו ואומר (תהלים כו, ו), "אַרְחֵץ בְּנִקְיוֹן כְּפִי וְאַסְבְּבָה אֶת מַזְבְּחֶךָ ה'", כי באמת רק מי שיִּנְקֶה לְגַמְרֵי מִכָּל נִדְנֹד חַטָּא וְעוֹן, הוא הַרְאוּי לִירְאוֹת אֶת פְּנֵי הַמֶּלֶךְ ה', כי זולת זה אין לו אֵלָא לְבוֹשׁ וְלַהֲכַלֵּם מִלְּפָנָיו, וְכִמְאֹמֶר עֲזָרָא הַסּוֹפֵר, (עזרא לקרבת ה' ו, ט), "אֱלֹהֵי בִשְׂתֵי וְנִכְלַמְתִּי לְהָרִים אֱלֹהֵי פְנֵי אֱלֹהֵי".

והנה ודאי כי מלאכה רבה היא לאדם להגיע אל שלמות המדה הזאת, כי העברות הנפרדות וידועות קלות הם ליִשְׁמֹר מהם, פִּינֹן שְׂרַעְתֶּם גְּלוּיָה אֶף הַדְּקֻדָּק הַזֶּה הַמְצַטְרֵף לְנִקְיֹת הוא הַקְּשָׁה יוֹתֵר, כי הוֹרָאת הַהֵתֵר מְכַסֶּה עַל הַחַטָּא, וְכִמוֹ שְׂפַתְבָּתִּי.

והוא פִּעֻנִין מֵה שְׂאֲמָרוֹ זְכוּרֹנִם לְבִרְכָה (עיין עבודה זרה יח ע"א), "עֲבֹרֹת שְׂאֲדָם דָּשׁ בְּעַקְבֵי סוֹבְבוֹת אוֹתוֹ בְּשַׁעַת הַדִּין", וְעַל דֶּרֶךְ זֶה אָמְרוּ זְכוּרֹנִם לְבִרְכָה (בבא בתרא קסה ע"א), "רְבִם בְּגִזְל, וְמוֹעוֹטִם בְּעֵרִיּוֹת, וְכֻלָּם בְּאַבָּק לְשׁוֹן הָרַע", כי מִפְּנֵי רַב דְּקוּוֹתוֹ כָּל בְּנֵי אָדָם נִכְשָׁלִים בּוֹ בְּמָה שְׂאִין מְכִירִים אוֹתוֹ.

וְאָמְרוּ (עיין איכה רבה פתיחתא ל) זְכוּרֹנִם לְבִרְכָה, שְׂדוּד הָיָה נִזְהָר וּמִנְקָה עֲצָמוֹ נִקְיוֹן גְּמוּר מִכָּל אֱלֹהֵי, וְעַל כֵּן הָיָה הוֹלֵךְ לְמִלְחָמָה בְּבִטְחוֹן חֶזֶק וְהָיָה שׂוֹאֵל (תהלים יח, לח), "אַרְדּוּף אוֹיְבֵי וְאֲשִׁיגֵם וְלֹא אֲשׁוּב עַד פְּלוֹתָם", מֵה שְׂלֹא שְׂאֵלוֹ יְהוֹשִׁפֵּט, אֲסָא וְחִזְקִיָּה, לְפִי שְׂלֹא הָיוּ מְנַקִּים כָּל כָּף, וְהוּא מֵה שְׂאֲמֹר הוּא עֲצָמוֹ בְּתוֹף דְּבָרָיו (שם פסוק כא), "יְגַמְלֵנִי ה' כְּצִדְקֵי כְּבוֹרֵי יְדֵי יְשִׁיב לִי". וְאָמֵר עוֹד (שם פסוק כה), "וַיֵּשֶׁב ה' לִי כְּצִדְקֵי כְּבוֹר יְדֵי לִנְגֵד עֵינָיו", וְהוּא הֵבֵר וְהִנְקִיּוֹן הַזֶּה שְׂזַכְרָנוּ, וְאֵז חֲזַר וְאָמֵר (שם פסוק ל), "כִּי בָךְ אֲרַץ גְּדוּד" וְגו' "אַרְדּוּף אוֹיְבֵי וְאֲשִׁיגֵם" (שם פסוק לח). וְהוּא עֲצָמוֹ אָמֵר עוֹד (שם כד, ג-ד), "מִי יַעֲלֶה בְּהַר ה' וְכִי יִקּוּם בְּמִקּוֹם קִדְשׁוֹ נְקִי כְּפִים וְבֵר לִכְבֹּ".

וְאָמְנִם וְדָאֵי שֶׁהַמְּדָה הַזֹּאת קִשָּׁה, כִּי טִבֵּעַ הָאָדָם חֲלָשׁ וְלָבוֹ נִפְתָּה עַל נִקְלָהּ וּמִתִּיר לְעֲצָמוֹ הַדְּבָרִים שְׂיוֹכֵל לְמִצָּא בָהֶם פְּדֵי הַטְּעָאָה, וּבְנִדְאֵי שְׂמִי שֶׁהַגִּיעַ לְזֹאת הַמְּדָה, כְּבָר הַגִּיעַ לְמַדְרָגָה גְּדוּלָה, כִּי בְּפְנֵי מְלַחְמָה חֶזֶקָה עֲמֵד וְנִצַּח. וְנִבּוּא עֲתָה לְבָאֵר פְּרֻטֵי הַמְּדָה הַזֹּאת.

גודל מדרגת הנקי' השכרו

ביאורים

יש לנו נטייה לזלזל בפרטים הקטנים. גם בעברות חמורות שאנו נוהרים מהן מאוד, נותר כלוך בפינות הקטנות. לפעמים, כשמטאטאים את הבית ורוצים לנקות כל גרגר אבק, יש מקומות שלא שמים לב אליהם. פינות הבית, מתחת למיטה, מאחורי הארון, ובדרך כלל דווקא שם האבק מצטבר. כשניגשים לנקות צריך קודם כל לדעת היכן נמצא הלכלוך ומה דורש ניקוי. גם אם הרצפה נראית נקייה, כשנזיז את הארון נגלה את כל הלכלוך שהצטבר תחתיו.

לכן, הרמח"ל פורש לפנינו רשימה די מפורטת של הדברים המצויים והעיקריים שבהם נכשלים רבים, אם משום שהם מתירים לעצמם משהו בגלל נגיעה אישית ואם משום חוסר מודעות. הרשימה מפורטת אך איננה שלמה, ומתוכה עלינו ללמוד ולהסיק גם לשאר המקרים השונים במהלך החיים, שבהם יכולה להיות מצויה הטעות הזו. ככל שנלמד ונפנים את המקרים אותם מלמד הרמח"ל, כך נוכל, בעזרת ה', להשליך וליישם את דבריו גם בשאר המקרים שאינם מובאים לפנינו.

הנקודה הראשונה עליה מדבר הרמח"ל היא הממון. איננו מזלזלים בכסף. הוא כלי חשוב שאיתו אפשר לקיים מצוות רבות, ובראש ובראשונה הוא המאפשר לנו לחיות - לקנות מזון, לשלם חובות, לרכוש דירה ועוד. בלעדיו אי אפשר להתקיים כראוי ולכן אנו מכירים בחשיבותו, עד כדי כך שחז"ל מלמדים אותנו: "צדיקים, ממונם חביב עליהם יותר מגופם" [חולין דף צא ע"א]. אבל דווקא בגלל הצורך והחשיבות שיש לממון, אנחנו מוכרחים לא להתפתות ולא להיגרר אחריו. לא להפוך אותו לעיקר ותכלית, אלא לזכור שהייעוד שלו הוא רק לעזור לנו לחיות חיים בריוח ולקיים מצוות. הוא אמצעי וכלי עזר, לא ערך ומטרה.

הרחבות

משמעות איסור גזל

שִׁשְׁלָחוּ יָד מַמְשׁ בְּמִמּוֹן חֲבֵרֵיהֶם. חז"ל במדרש מצביעים על כך שאיסור גזל פוגע בהתעלותו והתקדשותו של האדם: "אמר רבי חמא בן רבי חנינא מנין שכל מי שהגזל בידו תפלתו עכורה? שנאמר: "גם כי תרבו תפילה אינני שומע" מפני מה? ש"דיכם דמים מלאו" [ישעיה א, טו]. ומנין שכל מי שמרחיק עצמו מן הגזל תפלתו זכה? שנאמר: "נקי כפים ובר לבב" מה כתיב אחריו? "ישא ברכה מאת ה'", "זה דור דורשיו" [תהילים כד ד-ו] - [שמות רבה, בשלח כב]. המהר"ל מבאר את הקשר שבין איסור גזל להתקרבות לקב"ה: "כי כאשר גזול מאחרים הנה אינו ראוי להיות קרוב אל השם יתברך, כי הוא יתברך פשוט בתכלית הפשיטות (רוחני לגמרי), ומי שהוא גזול מאחרים הרי הוא מקבל מזולתו שאינו ראוי לו, ואין זה פשוט" [דרך חיים ב, ט]. ככל שהאדם מתחבר יותר לעצמיותו ולענייניו ומופיע אותם, הינו דבק יותר בהקב"ה ומתחבר יותר לרצונו, הרצון האלוהי מופיע דרכו בצורה היותר שלימה. אולם כאשר האדם גזול - אינו מזדהה עם עצמו, עם ענייניו - ועל כן אינו מסתפק במה שתחת ידו. וממילא אינו מופיע את הרצון האלוהי שאמור להתגלות ולהתבטא דרכו, בצורה טהורה וזכה המוציאה בשלמות את העניין שגולם בו.

פֶּרֶק י"א - בְּפֶרְטֵי מִדַּת הַנְּקִיּוֹת

פרטי הנקיות מרובים

פֶּרְטֵי מִדַּת הַנְּקִיּוֹת רַבִּים הֵם מְאֹד וְהֵנָּה כָּל הַפְּרָטִים שֶׁבְּכָל הַשָּׁלֹשׁ מְאוֹת שָׁשִׁים וְחֲמִשָּׁה מִצְוֹת לֹא-תַעֲשֶׂה. כִּי אֲמַנֶּם עֵינֵי הַמִּזְדָּה כִּבֵּר אֲמַרְתִּי שֶׁהוּא לְהִיטֵי נְקִי מִכָּל עֲנָפֵי הָעֲבֵרוֹת, וְאוֹלָם אִף עַל פִּי שֶׁבְּכָל הָעֲבֵרוֹת מִשְׁתַּדֵּל הַיֵּצֵר הָרָע לְהַחֲטִיא אֶת הָאָדָם, כִּבֵּר יֵשׁ מֵהֶם שֶׁהֵטְבַע מִחֲמַדּוֹ יוֹתֵר וּבְהֵן מֵרָאָה לוֹ יוֹתֵר הַתֵּרִים, אֲשֶׁר עַל כֵּן יִצְטָרֵף בְּהֵן יוֹתֵר חֲזִיק לְנִצָּחַ אֶת יֵצֶרוֹ וְלְהַנְקוֹת מִן הַחֲטָא, וְכֵן אֲמָרוּ זְכוּרֵנָּה לְבִרְכָה (משנה מכות ג, טו), "גָּזַל וְעֵרְיוֹת נִפְשׁוֹ שֶׁל אָדָם מִחֲמַדְתָּן וּמִתְאַוְהָ לָהֶן".

הוראות ההיתר מצויות בגול

וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ רוֹאִים, שְׂאֵף עַל פִּי שֶׁלֹּא רַב בְּנֵי הָאָדָם גְּנִבִים בְּגִלּוֹי הֵם, דְּהֵינּוּ, שִׁישְׁלָחוּ יָד מַמְשׁ בְּמִמּוֹן חֲבֵרֵיהֶם לְקַחַת וְלָשׁוּם בְּכֻלֵּיהֶם, אִף עַל פִּי כֵן רָבִם טוֹעֲמִים טַעַם גְּנִבָה בְּמִשְׁאֵם וּמִתְנַבֵּם, בְּמֵה שִׁיּוּרוֹ הֵתֵר לְעַצְמָם לְהַשְׁתַּכֵּר אִישׁ בְּהַפְסְדוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ, וְיֵאמְרוּ "לְהַרְוִיחַ שְׂאֵנִי".

וְאוֹלָם לְאוֹיִם הֵרַבָּה נְאֻמָּרוּ בְּגִזְל, "לֹא תִגְנֹב" (שמות כ, ג), "לֹא תִגְזֹל" (ויקרא יט, ג), "לֹא תַעֲשֶׂק" (שם), "לֹא תִכְחָשׁוּ וְלֹא תִשְׁקְרוּ אִישׁ בְּעַמִּיתוֹ" (שם פסוק יא), "לֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת אָחִיו" (עין שם כה, ד), "לֹא תִסִּיג גְּבוּל רֵעֶךָ" (דברים יט, ד). הֵן כָּל אֱלֹהֵי חֲלוּקֵי דֵינִים שֶׁבְּגִזְל, כּוֹלְלִים מַעֲשִׂים רַבִּים מִן הַמַּעֲשִׂים הַנְּעֻשִׂים בְּכָלֵל הַמִּשְׁאֵל וְהַמִּתֵּן הַמִּדְּוִי, וּבְכָלֵם אֲסוּרִים רַבִּים. כִּי לֹא הַמַּעֲשֶׂה הַנִּזְכָּר וּמְפָרְסֵם בְּעֵשֶׂק וּבְגִזְל הוּא לְבַדּוֹ הָאֲסוּר, אֲלֵא כָּל שְׂסוּף סוּף יִגִּיעַ אֵלָיו וְיִגָּרַם אוֹתוֹ, כִּבֵּר הוּא בְּכָלֵל הָאֲסוּר. וְעַל עֵינֵי זֶה אֲמָרוּ זְכוּרֵנָּה לְבִרְכָה (סנהדרין פא ע"א), "וְאֵת אֲשֶׁת רַעְוָה לֹא טִמְא" (יחזקאל יח, ו) - "שֶׁלֹּא יֵרֵד לְאֲמֻנוֹת חֲבֵרוֹ". וְכִבֵּר הִיָּה רַבִּי יְהוֹדָה אוֹסֵר לְחַנּוּנֵי שֶׁלֹּא יַחֲלַק קְלִיּוֹת וְאֲגוּזִים לְתִינוּקוֹת כְּדִי לְהַרְגִילן שִׁבּוּאוֹ אֲצֵלוֹ, וְלֹא הִתִּירוֹ חֲכָמִים אֲלֵא מִפְּנֵי שֶׁגַם חֲבֵרָיו יְכוּלִים לַעֲשׂוֹת כֵּן (משנה בבא מציעא ד, ב). וְאֲמָרוּ זְכוּרֵנָּה לְבִרְכָה (בבא בתרא פח ע"ב), "קִשְׁהָ גִזְל הַדְּיוּט מְגֻזֵּל גְּבוּהָ, שֶׁזֶה הַקְּדִים חֲטָא לְמַעֲיֵלָה וְזֶה הַקְּדִים מַעֲיֵלָה לְחֲטָא".

וְכִבֵּר פְּטָרוֹ (ברכות טז ע"א) אֶת הַפּוֹעֲלִים הַעוֹשִׂים אֲצֵל בַּעַל הַבַּיִת מִבְּרַכַּת הַמּוֹצֵיא, וּמִבְּרַכּוֹת אַחֲרוֹנוֹת דְּבִרְכַּת הַמְּזוּז, וְאִפְלוּ בְּקִרְיַת שְׂמֵעַ לֹא חִיבוּם לְבִטֵּל מִמְּלֻאכְתָּן אֲלֵא בְּפִרְשָׁה רְאוּשָׁנָה בְּלִבָּד, קַל-וְחֹמֶר בֵּן בְּנוֹ שֶׁל קַל-וְחֹמֶר לְדַבְּרֵי הַרְשׁוּת, שֶׁכָּל שְׂכִיר-יוֹם אֲסוּר בְּהֵן שֶׁלֹּא לְבִטֵּל מִלְּאֲכָתוֹ שֶׁל בַּעַל הַבַּיִת, וְאִם עָבַר הִרִי זֶה גִזְלוֹ. הִנֵּה אֲבָא חֲלָקָה (תענית כג ע"ב) אִפְלוּ שְׁלוֹם לֹא הִשִּׁיב לְתַלְמִידֵי חֲכָמִים שֶׁנִּתְּנוּ לוֹ שְׁלוֹם, שֶׁלֹּא לְבִטֵּל מִמְּלֻאכְתָּ רַעְוָה. וְיַעֲקֹב אֲבִינוּ עָלְיוֹ הַשְׁלוֹם מְבָאָר בְּפִי וְאוֹמֵר (בראשית לא, ט), "הִיִּיתִי בְּיוֹם אֲכַלְנִי חֶרֶב וְקָרַח בְּלִילָה וְתִדַּד שְׁנֵתִי מַעֲיֵנִי", מֵה יַעֲנוּ אֲפּוֹא הַעוֹסְקִים בְּהִנְאוּתֵיהֶם בְּשַׁעַת מְלֻאכָה וּבְטִלִים מִמֶּנָּה, אוֹ כִּי יַעֲסֻקוּ בְּחַפְצֵיהֶם אִישׁ לְבַצְעוֹ?

כָּלֵל שֶׁל דְּבַר, הַשְׂכוּר אֲצֵל חֲבֵרוֹ לְאִיזָה מְלֻאכָה שֶׁתִּהְיֶה, הִנֵּה כָּל שְׁעוֹתָיו מְכוּרוֹת הֵן לוֹ לְיוֹמוֹ, כְּעֵינֵי שֶׁאֲמָרוּ זְכוּרֵנָּה לְבִרְכָה (בבא מציעא נו ע"ב), "שְׂכָרוֹת מְכִירָה לְיוֹמִיָּה", וְכָל מֵה שִׁיִּקַּח מֵהֵן לְהִנָּאֵת עַצְמוֹ בְּאִיזָה אִפֵּן שֶׁיְהִיָּה אִינוֹ אֲלֵא גִזְל גְּמוּר, וְאִם לֹא מְחֻלוֹ אִינוֹ מְחֻל, שֶׁכִּבֵּר אֲמָרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוּרֵנָּה לְבִרְכָה (יומא פה ע"ב), "עֲבֵרוֹת שֶׁבִּין אָדָם לְחֲבֵרוֹ אֵין יוֹם הַכַּפּוּרִים מְכַפֵּר עַד שִׁירְצָה אֶת חֲבֵרוֹ".

ביאורים

אתמול למדנו שלממון יש ערך בתור אמצעי המאפשר לנו לחיות ולהתקיים, אך אין להימשך אחריו יותר מדי. 'כסף' הוא מלשון 'כוסף' - לכסוף למשהו, לרצות בו ולהשתוקק אליו. אכן, מצוי מאוד שאנשים משתוקקים לכסף ורודפים אחריו. אם-כן, מה נעשה כדי שלא תדבק בנו מידה שלילית זו?

עלינו להתרגל להיות נקיים מכל ממון שלא שייך לנו. גם מי שבדרך כלל משתדל לדקדק בקיום מצוות יכול ליפול כשהדבר נוגע לממונו. מבלי לשים לב הוא יכול לומר גם על גזלתו שאין בה איסור. למשל, אם במקום עבודתו יש מכונת צילום, מדוע שהוא לא יצלם שם את מסמכיו האישיים בחינם במקום ללכת לחנות ולשלם על כך? בהסתכלות ראשונית הוא חושב שלא עשה איסור, אך אם המעביד אינו מסכים לכך זהו גזל, גם אם כל חבריו בעבודה עושים זאת. אם יתבונן קצת יראה שאין הבדל בין מעשה כזה לבין לקיחת כסף מארנקו של המעביד מבלי שירגיש בכך.

אף אחד מאיתנו לא רוצה להיות גולן, רוב האנשים מואסים במעשי גזלות. אבל בכל זאת רבים חושבים ש'השלמת ציוד' בצבא אינה אסורה, כיוון שהציוד שייך לצה"ל בין כה וכה, ואין מי שרוצה להישפט ולשלם קנס על ציוד צבאי שאיבד. לכן, רבים רואים את הדבר כמותר, על אף שמעשה זה הוא גניבה, והעושה זאת נקרא גנב.

עלינו להתרגל להיות נקיים אפילו מגזל כזה. ראשית כול להכיר בכך שזהו גזל, ואז, לאחר מכן, נוכל גם להשתחרר ממנו.

הכלל שמדגיש לנו הרמח"ל הוא לשים לב לפרטים הקטנים. כך נראה למשל שגם זמן שווה כסף, ועל אדם העובד בשכירות לנצל את זמן עבודתו ולא להתבטל ממלאכתו.

הרחבות

• העינים והלב

העינים מושכים את הלב לבקש התרים. מדברי הרמח"ל עולה שהעיניים - חושי האדם, מושכות את ליבו של האדם לעברה. אולם המלבי"ם מבאר שישנו שלב קודם: "והנה דעת רבים שהתעוררות חמדת הלב אל העברה בא מסבת החושים, כמו שכתוב: 'העין רואה והלב חומד', ואמרו שאין אדם מתאוה אלא ממה שראו עיניו". אבל, אין זה כך, "כי לולא קדמו ציורי התאוה למשול בלבו בדרך רע לא היה נפעל ממראה עיניו, ומה שנפעל ממראה עיניו אל התאוה זה אות כי כבר סללו ציורי התאוה מסלה בלבבו מקודם". לפי זה מדייק המלבי"ם בלשון הפסוק "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם" (במדבר טו, לט) שהקדים את הלב לעינים, הואיל והמחשבות הרעות שהתפתחו בלב הן המביאות את העיניים לתור [מלבי"ם, שם]. הכול תלוי בנקודת המוצא הנפשית הקודמת לתאוות ולחושים, כפי שכותב הרש"ר הירש: "אולם עניין אחר הוא, אם ה' ותורתו מקובלים עלינו כעובדת היסוד של כל העובדות, והם הבסיס ונקודת המוצא לכל עיונינו, הגיינו וחריצת דיננו. אכן אם נראה את עצמנו כעובדי ה' בלבנו החומד ובעינינו הרואה, אם נשעבד את חפץ לבנו לחפץ ה' ונבטל את רצוננו מפני רצון ה' - כי אז גם 'עינינו', שכלנו המכיר והשופט, יעריך את הדברים רק על פי התאמתם לרצון ה'... וכן גם לעניין השגת משאלות לבנו" [פירוש לחומש, שם].

ולא עוד אלא שאפילו אם עשה מצוה בזמן מלאכתו, לא לצדקה תחשב לו אלא עברה היא בידו, גזל זמן שאין עברה מצוה (עיי' ירושלמי חלה פרק א, הלכה ה), וקרא כתיב (ישעיה סא, ח), "שנא גזל בעולה".

וכענין זה אמרו זכרונם לברכה (בבא קמא ד' ע"א), "הרי שגזל סאה חטים וטחנה ואפאה ומברך, אין זה מברך אלא מנאץ, דכתיב (תהלים ג, א), 'ובוצע ברך נאץ ה'", ועל פיוצא בזה נאמר, "אוי לו לזה שנגעשה סגורו קטגורו", וכמאמרם זכרונם לברכה (ירושלמי סוכה פרק ג, הלכה א) בענין לולב הגזול. והדין נותן, פי הרי גזל חפץ - גזל, וגזל זמן - גזל, מה גזל את החפץ ועושה בו מצוה - נעשה סגורו קטגורו, אף גזל את הזמן ועושה בו מצוה - נעשה סגורו קטגורו, ואין הקדוש-ברוך-הוא חפץ אלא באמונה, וכן הוא אומר (תהלים לא, כד), "אמונים נצר ה'". ואומר, (ישעיה כו, ב), "פתחו שערים ויבא גוי צדיק שימר אמינים". ואומר (תהלים קא, ו), "עיני בנאמני ארץ לשבת עפדי". ואומר (ירמיה ה, ג), "עיניך הלוז לאמונה".

ואף איוב העיד על עצמו ואמר (איוב לא, ז), "אם תטה אשרי מני הדרך ואחר עיני הלב לבי ובכפי דבק מאום", והבט יופי המשל הזה, פי דמה הגזל הבלתי נגלה כדבר המתדבק ביד האדם, שאף על פי שאין האדם הולך לכתחלה לטל אותו, ונשארו דבק מאליו, סוף סוף בידו הוא - כן הדבר הזה, שאף שלא יהיה האדם הולך וגזל ממש, קשה הוא שיהיה ידיו ריקניות ממנו לגמרי. אמנם באמת כל זה נמשך ממה שתחת היות הלב מושל בעינים, שלא יניח להיות נעים להם את של אחרים, העינים מושכים את הלב לבקש התרים. על מה שנראה להם יפה ונחמד, על כן אמר איוב, שהוא לא כן עשה ולא הלב לבו אחר עיניו, על כן לא דבק בכפיו מאום.

הונאת ממון

ראה נא בענין ההונאה, כמה נקל הוא לאדם להתפתות ולפשל, כאשר לכאורה יראה לו שראוי הוא להשתדל ליפות סחורתו בעיני האנשים, ולהשתפר ביגיע כפיו, לדבר על לב הקונה למען יתרצה לו, ויאמרו על כל זה, "יש זריז ונשכר" (פסחים ג ע"ב), ויוד חרוצים תעשיר" (משלי י, ז).

אמנם אם לא ידקדק וישקל מעשיו הרבה, הנה תחת חטה יצא חוח, פי יעבר ונקשל בעוון ההונאה אשר הזרנו עליה (ויקרא כה, יז), "לא תונו איש את עמיתו". ואמרו זכרונם לברכה (עיי' חלוץ ד' ע"א), אפלו לרמות את הגוי אסור, וקרא כתיב (צפניה ג, ג), "שאריית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו קזב, ולא ימצא בפייהם לשון תרמית", וכן אמרו (ע"פ בבא מציעא ס ע"ב), "אין מפרקסין^ו הכלים הישנים שיראו כחדשים", (ספרי דברים רצח) "אין מערבים פרות בפרות, אפלו חדשים בחדשים, אפלו סאה בדינר, ואפלו יפה דינר וטרסית לא יערב וימכרם סאה בדינר", (דברים כה, טז) "כל עשה אלה כל עשה עול", (ספרי דברים שם) "קרוי חמשה שמות, עול, שנאו, משקץ, מתעב, חרם, תועבה". עוד אמרו זכרונם לברכה (בבא קמא קט ע"א), "כל הגזל את חברו אפלו שנה פרוטה פאלו נוטל נפשו ממנו", הרי לך חמור העוון הזה אפלו כשעור מעט. ואמרו עוד (תענית ז ע"ב), "אין הגשמים נעצרים אלא בעוון גזל". ועוד אמרו (ויקרא רבה לג, א), "קפה מלאה עוונות מי מקטרג בראש כלם? - גזל". ודור המבול לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל (סנהדרין קח ע"א).

ואם תאמר בלבבך, ואיך אפשר לנו שלא להשתדל במשאגנו ומתנגנו לרצות את חברנו על המקח ועל שוויו?

חלוק גדול יש בדבר, כי כל מה שהוא להראות את הקונים אמתת טוב החפץ ויפיו, הנה ההשתדלות ההוא טוב וישר, אף מה שהוא לכסות מומי חפצו אינו אלא הונאה ואסור. וזה כלל גדול באמונת המשא והמתן.

נעשה וכו' - הדבר שהיה אמור להיות לזכותו נהפך לרעתו. **באמונה** - ביושר. **המתדבק** - נדבק. **תחת** - במקום. **מפרקסין** - מייפים ומקשטים.

ביאורים

עד עכשיו דיברנו על ענייני הממון שבהם נכשלים אנשים רבים כי הם חומדים אותו. בגלל אהבתם לכסף הם אינם מרגישים כיצד הם עוברים על איסורים כמו גניבה, גזל והונאה. כעת עובר הרמח"ל לחלק נוסף של עבירות שבהן נכשלים רבים משום שהם חומדים אותן ומתאוים אליהן - איסורי העריות.

יצר העריות אף הוא יצר חזק מאוד באדם, ואין זה סתם. יש לו תפקיד חשוב מאוד כי הוא המקיים את המין האנושי. בלעדיו לא היו אנשים מתחתנים, מולידים צאצאים, מיישבים את העולם ומפתחים אותו. לשם כך שם בנו הקב"ה בחכמתו טבע חזק כל כך להימשך אל המין השני, כדי להקים משפחה, לפרות ולרבות ולקיים את העולם.

אם-כן, יצר העריות הוא אחת התכונות היפות שטבועות בנו, ויש לו חשיבות רבה, אולם כל זה דווקא כשהוא אינו עובר את הגבול אלא מגיע בזמן ובמקום הנכונים - בהקמת המשפחה. שם יש לו יופי מיוחד. בגלל חשיבותו מוכרח היצר להיות חזק, ודווקא משום כך עלינו להיזהר שלא להתפתות אחריו.

לכן, התורה מצווה עלינו מספר הרחקות, שלא להתקרב כלל אל דברים היכולים לגרות ולעורר את היצר. הרחקות אלה הן לא רק עצה טובה אלא גם איסורי תורה גמורים, ואנשים רבים שאינם מודעים להם, נכשלים. ההרחקות הן בכל תחומי החיים כפי שנראה בהמשך הלימוד - במעשה, בראייה, בדיבור ואפילו במחשבה.

עלינו להגיע לרמה גבוהה של נקיית באיסורי העריות בכל אחד מתחומי החיים על מנת שלא ניכנע ליצר העריות, אלא נשלוט אנחנו בו. לשם כך עלינו - א. לדעת מה אסור. ב. להפנים את גודל האיסור בכל פרט, ולראות את הכיעור שבו. ג. ליישם זאת בפועל בעזרת ה'.

הרחבות

• מלווה בריבית ככופר בה'

עון הַרְבִּית שְׁגָדוּל הוא כְּכּוֹפֵר בְּאַלְקֵי יִשְׂרָאֵל. כן כתבו חז"ל: "תניא, אמר רבי יוסי: בא וראה סמיות עיניהם של מלוי ברבית: אדם קורא לחברו רשע - יורד עמו לחייו. והם מביאין עדים ולבלר וקולמוס ודיו, וכותבין וחותמין: פלוני זה כפר באלהי ישראל" (בבא מציעא עא.א.), אדם רגיל נפגע מאוד אם מכנים אותו 'רשע', ואילו מלווה בריבית במעשהו מכריז על עצמו כמו ידיו שהוא רשע.

בספר ויקרא נאמר: "את כסףך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אֶקְלָךְ. אני ה' אלוהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים" (ויקרא כה, לז). בפסוקים אלו אנו רואים חיבור בין איסור ריבית, אמונה בה' ויציאת מצרים. חז"ל במדרש נדרשו לקשר זה: "אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם - על תנאי כך הוצאתי אתכם מארץ מצרים! על תנאי שתקבלו את מצות ריבית שכל המודה במצות ריבית מודה ביציאת מצרים, וכל הכופר במצות ריבית כאלו כופר ביציאת מצרים" (ספרא, בהר ה). וביאר המלבי"ם: "ללמד שהכופר במצות ריבית כופר באלוה. כי מצווה זו מורה על האמונה והביטחון שמלווה מעותיו בחנם, ובוטח כי יעשרהו ה' מצד השגחתו בדרך פלא. שהשגחה זו נתייחדה מעת יציאת מצרים, שהיפלים (הבדלים) מן הטבע (המציאות הטבעית) אל הנהגה ניסית. והמלווה בריבית כופר בזה (ביכולת ה' לפרנסו בדרך נס), ורוצה להתעשר בנשך ותרבית וסוף נכסיו מתמוטטים הפך הטבע הנהוג" (מלבי"ם, שם).

גודל עיון המסחר במידות מעוותות ועיון ריבית

לא אמרו מענין המדוּת, שְׁהָרִי בְּפִרוּשׁ פְּתוּב בְּהֵם (דברים כה, טז): "תועבת ה' אֲלֵהֶיךָ כֹּל עֲשֵׂה אֱלֹהִים", וְאָמְרוּ זְכוּרֵם לְבָרְכָה (בבא בתרא פח ע"ב): "קִשְׁתָּה עֲנִשְׁם שֶׁל מִדּוֹת מִעֲנִשׁוֹ שֶׁל עֲרִיזוֹת" וכו', וְאָמְרוּ (שם), "הִסִּיטוֹן מִקִּנְיָן מִדּוֹתָיו אַחַת לְשִׁלְשִׁים יוֹם", וְכָל כֶּף לְמָה? כְּדִי שֶׁלֹּא יִחְסְרוּ בְּלֹא דַעַת וְלֹא יַעֲנֹשׁ. כֹּל-שֶׁפֶן עוֹן הַרְבִּית שֶׁגָּדוּל הוּא כְּכּוֹפֵר בְּאַלְהֵי יִשְׂרָאֵל חֶסֶד-וְחֶלְיָלָה, וְאָמְרוּ זְכוּרֵם לְבָרְכָה (עין שמות רבה לא, 1) עַל פְּסוּק (ויחזקאל יח, ג), "בְּנִשְׁפָּךְ נִתֵּן וְתִרְבִּית לֶקַח וְחֵי לֹא יִחְיֶה", שְׁאִינֹה חֵי לְתַחֲיִית הַמֵּתִים, כִּי הוּא וְאָבִק שֶׁלֹּו מִשְׁקָץ וּמִתְעַב בְּעֵינֵי ה'. וְאִינִי רוֹאֶה צָרָךְ לְהֶאֱרִיךְ בְּזֶה, שֶׁכֶּבֶר אִימְתוֹ מְטַלֵּת עַל כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל.

אָמְנֵם כָּלְלוּ שֶׁל דָּבָר, כְּמוֹ שֶׁחֲמִדַּת הַמִּמּוֹן רַבָּה, כֵּן מִכְשָׁלוֹתָיו רַבִּים, וְכִדֵּי שִׁיחִיָּה הָאֲדָם נִקִּי מֵהֵם בְּאֲמִת, עֵינֵי גָדוּל וְדִקְדוּק רַב צָרִיךְ לוֹ, וְאִם נִקָּה מִמֶּנּוּ, יַעַד שֶׁהִגִּיעַ כֶּבֶר לְמִדְרָגָה גְּדוֹלָה, כִּי רַבִּים יִתְחַסְּדוּ בְּעֲנִפִּים רַבִּים מִעֲנִפֵי הַחֲסִידוֹת, וְבִעֲנִין שְׁנֵאת הַבְּצֻעַ לֹא יִכְלוּ לְהִגִּיעַ אֶל מַחֲזֵז הַשְּׁלֵמוֹת. הוּא מֵה שֶׁאָמַר צוֹפֵר הַנְּעֻמָּתִי לְאִיּוֹב (איוב יא, יד), "אִם אֲנִי בְּיָדְךָ - הִרְחִיקָהּ, וְאֵל תִּשְׁכַּח בְּאֵהֶיךָ עוֹלָה, כִּי אֲזַ תִּשָּׂא פְּנֵיךָ מִמּוֹם, וְהִיִּית מְצַק וְלֹא תִירָא".

וְהִנֵּה דִבְרֵיתֵי עַד הִנֵּה מִכְפָּרְטִי מִצְוָה אַחַת מִן הַמִּצְוֹת, וְכִפְרֵטִי חֲלוּקִים אֵלֶּה וְדֵאֵי שְׁנִמְצָאִים בְּכָל מִצְוָה וּמִצְוָה, אָמְנֵם אִינֵנִי מְזַכֵּיר אֶלָּא אוֹתָם שֶׁרְגִילִים רַב בְּנֵי הָאֲדָם לְפָשֵׁל בְּהֵם.

עיריות כנויה, סחור סחור לכרמא לא תקרב

וְנִדְבַר עֲתָה מִן הָעֲרִיזוֹת שֶׁגַּם הֵם מִן הַחֲמוּדִים, וְהֵם שְׁנֵיִם בְּמִדְרָגָה אֶל הַגָּדוֹל, כְּמֵאֲמָרָם זְכוּרֵם לְבָרְכָה שֶׁזְכַּרְתִּי לְמַעַלָּה (בבא בתרא קסה ע"א), "רַבֵּם בְּגוֹל וּמַעוֹטִם בְּעֲרִיזוֹת". וְהִנֵּה מִי שֶׁיִּרְצֶה לְהִנְקוֹת לְגַמְרֵי מִזֶּה הַחֲטָא, גַּם לוֹ תִצְטָרֵךְ מִלְאָכָה לֹא מוֹעֻטָּת, כִּי אֵין בְּכָלֵל הָאֲסוּר גּוֹפּוֹ שֶׁל מַעֲשֵׂה בְלָבָד, אֶלָּא כֹּל הַקָּרֵב אֵלָיו, וּמִקְרָא מְלֵא הוּא (ויקרא יח, 1), "לֹא תִקְרְבוּ לְגִלּוֹת עֲרוּהָ". וְאָמְרוּ זְכוּרֵם לְבָרְכָה (שמות רבה טז, ב), "אָמַר הַקָּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא, אֵל תֹּאמְרוּ, הוֹאִיל וְאָסוּר לִי לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּאִשָּׁה, הִרְיֵנִי תוֹפְשָׁה וְאֵין לִי עוֹוֹן, הִרְיֵנִי מִגַּפְפָּה וְאֵין לִי עוֹוֹן, אוֹ שְׁאֵנִי נוֹשָׁקָה וְאֵין לִי עוֹוֹן, אָמַר הַקָּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא, כִּשְׁם שֶׁאִם נָדָר נִזִּיר שֶׁלֹּא לְשִׁתּוֹת יַיִן - אָסוּר לֶאֱכֹל עֲנָבִים לְחֵים וּיְבִשִׁים וּמִשְׁרַת עֲנָבִים וְכָל הַיּוֹצֵא מִגִּפְן הַיַּיִן, אֶף אִשָּׁה שְׁאִינָה שֶׁלֶךְ אָסוּר לִיגַע בָּהּ כֹּל עֵקֶר, וְכָל מִי שֶׁנּוֹגַע בְּאִשָּׁה שְׁאִינָה שֶׁלֹּו מְבִיא מִיָּתָהּ לְעֻצְמוֹ" וכו'.

וְהַבֵּט מֵה נִפְלְאוּ דְבָרֵי הַמֵּאֲמָר הַזֶּה, כִּי הַמְשִׁיל אֶת הָאֲסוּר הַזֶּה לְנִזִּיר, אֲשֶׁר אֶף עַל פִּי שֶׁעָקַר הָאֲסוּר אִינֹה אֶלָּא שִׁתִּית יַיִן, הִנֵּה אֶסְרָה לוֹ תוֹרָה כֹּל מֵה שֶׁיֵּשׁ לוֹ שִׁכּוֹת עִם הַיַּיִן, וְהִיָּה זֶה לְמוֹד שֶׁלְמַדָּה תוֹרָה לְחַכְמִים, אִיךָ יַעֲשׂוּ הֵם הַסִּיג' לְתוֹרָה בְּמִשְׁמַרְת שְׁנִמְסַר בְּיָדָם לְעִשׂוֹת לְמִשְׁמַרְתָּהּ, כִּי יִלְמְדוּ מִן הַנִּזִּיר לְאָסֵר בְּעִבּוּר הָעֵקֶר גַּם כֹּל דְּמִי לִיָּה, וְנִמְצָא שֶׁעֲשֵׂתָה הַתוֹרָה בְּמִצְוָה זֹאת שֶׁל נִזִּיר, מֵה שֶׁמְסַרָּה לְחַכְמִים שֶׁיַּעֲשׂוּ בְשָׂאֵר כֹּל הַמִּצְוֹת, לְמַעַן דַּעַת שֶׁזֶה רְצוֹנוֹ שֶׁל מִקוֹם, וְכִשְׁאֲסוּר לְנוֹ אַחַד מִן הָאֲסוּרִין, יִלְמַד סְתוּם מִן הַמְפָּרֵשׁ לְאָסֵר כֹּל הַקָּרֵב לוֹ. וְעַל זֶה הַדָּרֵךְ אָסְרוּ בְּעִנְיָן זֶה שֶׁל הָעֲרִיזוֹת כֹּל מֵה שֶׁהוּא מְמִינֵו שֶׁל הַזְנוּת אוֹ הַקָּרֵב אֵלָיו, יְהִיָּה בְּאִיזָה חוּשׁ שִׁיחִיָּה, דְּהִינֵו, בֵּין בְּמַעֲשֵׂה, בֵּין בְּרִאִיָּה, בֵּין בְּדַבּוּר בֵּין בְּשִׁמְיָהּ, וְאֶפְלוּ בְּמַחְשָׁבָה.

לא אמרו - לא ארחיב בדיבור. המדות - מידת הסחורה תהא מדויקת. אימתו - מוראו ופחדו. הבצע - ממון לא כשר. מן החמודים - שנפשו של אדם מחמתן. מנפפה - מחבקה. סגי - גדר והרחקה. כל דדמי ליה - כל מה שדומה לו. סתום - מקום שלא התפרש בו הרחקה.

